

ЗАСАДИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ (ХАРКІВЩИНИ)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.161.2'282.2

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).221–226

Сердега Р. Засади укладання Словника сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини); кількість бібліографічних джерел – 10; мова українська.

Анотація. Словники виступають засобом репрезентації явищ культури певного народу, його побуту, життя загалом. Вони також стають надійним інструментарієм збереження культурної пам'яті нації. Саме словники репрезентують лексичне багатство певної мови і зберігають результати пізнавальної діяльності того чи іншого етносу. Розроблення та створення лексикографічних праць різного типу й досі залишається одним із найбільш актуальних завдань сучасного мовознавства. У наш час лексикографія повинна надавати користувачам різноманітну інформацію про слова певної мови. Створюваний нами словник міститиме як суто літературні, так і позанормативні (місцеві) елементи. І загальнонародні, і діалектні (локальні) мовленнєві елементи перебувають у безперервній взаємодії, здатні доповнювати і збагачувати один одного. Тому для відтворення об'єктивної картини дійсності їх треба досліджувати в нерозривній єдності. Надзвичайно важливим завданням, що стоїть сьогодні перед українськими діалектологами, є дослідження галузевої лексики, її опис у межах історико-етнографічних регіонів. Сільськогосподарська лексика становить перспективний об'єкт для наукового лінгвістичного дослідження. Вона має і власне мовну архаїку, й динаміку. Крім того, сільськогосподарська лексика відображає одну з першорядних часток мовної картини світу українського народу. Тому може й має бути об'єктом лексикографічного опрацювання. Мета нашої статті полягає у висвітленні проблеми виготовлення «Словника сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини)», в інформуванні наукової спільноти про стан його готовності. У ній ми також для унаочнення подаємо один із фрагментів нашої лексикографічної праці – словникові статті на літеру «Р». Структурно словникові статті вибудовуються таким чином: 1) реєстрове слово, набране заголовними літерами, з наголосом; 2) спрощена фонетична транскрипція; 3) відповідні флексії різних частин мови; 4) інформація про географічне поширення слова; 5) граматичні показники; 6) стилістичні позначки за потреби; 7) тлумачення; 8) ілюстрація із зазначенням джерела її фіксації. На цей момент словникові статті підготовлені майже повністю. Щоправда, внесені до реєстру слова слід ще супроводити контекстами.

Ключові слова: лексикографія, словник, словникова стаття, сільськогосподарська лексика, Центральна Слобожанщина (Харківщина).

Постановка проблеми. Словники репрезентують усе багатство й різноманіття лексичних запасів певної мови. Саме завдяки ним зберігаються результати гносеологічних пошуків як окремої нації, так і людства загалом. Словники також були, є й завжди будуть показником культури народу. Розроблення та створення лексикографічних праць різного типу й досі залишається одним із найактуальніших завдань сучасного мовознавства, зокрема такої її галузі, як словникарство. У наш час лексикографія має надавати користувачам найрізноманітнішу інформацію про слово, причому як про кодифіковані лексеми, так і позанормативні. Створюваний нами включатиме до реєстру як загальнонаціональні (літературні) елементи, так і місцеві (діалектні). Літературомовні лексеми репрезентують загальнонаціональну мовну культуру, а говіркові – регіональну, але вони не існують окремо одна від одної, а перебувають у постійній взаємодії, взаємодоповнюють і взаємозбагачують мовлення конкретного носія і становлять нерозривну єдність. Таким чином, треба приділяти належну увагу й літературним, і говірковим словам.

Аналіз досліджень. Харківщині довгий час не щастило стати об'єктом більш чи менш широкого лексикографічного представлення, але ситуація щодо лексикографування мовленнєвого матеріалу з цього регіону України буквально в останнє десяти-

ліття потрохи почала вирівнюватися. У 2011 р. з'явився «Словник дитячого мовлення Центральної Слобожанщини (Харківщини)» М. Асаули [Асаула 2011], а також вийшов перший випуск «Матеріалів до Діалектного словника Центральної Слобожанщини» А.А. Сагаровського [Сагаровський 2011], а в 2013 р. – другий [Сагаровський 2013]. У 2015 р. цим же автором було видано й «Матеріали до фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини)» [Сагаровський 2015].

Що ж до власне сільськогосподарської лексики, то більш-менш системного та відносно вичерпного лексикографування зазнала територія Полісся. М.В. Никончук в одній із перших монографій «із серії поліського словництва», присвяченій такій тематичній групі лексики (ТГЛ), як сільськогосподарська, виділив, найменування, пов'язані з нивою, сільськогосподарськими культурами й знаряддями, аграрними роботами [Никончук 1985]. Автор спочатку подає тлумачення поняття сільськогосподарської сфери, а після нього наводить різні варіанти найменувань на його позначення. Різновиди (варіанти) певної сільськогосподарської назви супроводжуються числовими індексами – умовними позначеннями обстежених населених пунктів. Зрозуміло, додається й сам список цих пунктів, а також покажчик зафіксованих у монографії слів із вказівкою на сторінки їх розміщення в основному тексті. Назви

сільськогосподарських будівель та традиційного транспорту подано в інших подібних монографіях цього вченого, написаних у співтворстві з О.М. Никончуком [Никончук 1990; Никончук 1990]. За подібним, як згадуваній праці М.В. Никончука «Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся», принципом, побудована й монографія О.Л. Бабічевої «Землеробська лексика Чернігово-Сумського Полісся (Досвід лексико-семантичної класифікації)» [Бабічева 2011]. У цій роботі представлені такі тематичні блоки, як «Господарські приміщення та пристосування», «Жнива», «Земельні угіддя, поля», «Колосові хліба. Колос», «Найменування осіб за родом господарської діяльності», «Сільськогосподарські знаряддя, інвентар, побутові предмети», «Сільгосппродукти: зерно, борошно», «Сільськогосподарські роботи», «Сніп. Солома», [Бабічева 2011]. Словник, який розробляємо ми, плануємо обмежити переважно такими лексико-семантичними групами назв, як «сільськогосподарські рослини та їх частини», «сорти культивованих рослин», «хвороби та шкідники аграрних культур», «різні періоди росту й досягання сільськогосподарських рослин», «аграрні процеси та роботи», «назви виконавців сільськогосподарських робіт», «аграрні знаряддя», «сільгосприміщення». Звичайно, що поодинокі лексеми пов'язані із сільським господарством, так чи інакше фіксувалися в нормативних тлумачних і діалектних словниках, проте ця лексика потребує системного лексикографічного відбиття, бо вона становить один із найвагоміших фрагментів мовної картини світу українського народу.

Мета статті, завдання. Мета статті полягатиме у висвітленні проблеми виготовлення «Словника сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини)». До її завдань ухвалитиме наведення зразків лексикографічного опису зазначених сільськогосподарських найменувань.

Методи та методика дослідження. У статті застосовано описовий метод, за допомогою якого було здійснено планомірну інвентаризацію зазначених сільськогосподарських найменувань, зібраних польовим способом у селах Харківщини. Також у якості джерельної бази було використано «Словарь української мови» Б. Грінченка [Грінченко 1907-1909], який містить деякі центральнослобожанські аграрні назви, «Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» [Словник 1978-1979] (письменника певною мірою можна вважати носієм слобожанської говірки) і кілька випусків «Матеріалів до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини)» А.А. Сагаровського [Сагаровський 2011; Сагаровський 2013].

Виклад основного матеріалу. У нашому словнику ми керуємося традиційним абетковим порядком розміщення слів. Над уведеними до реєстру одиницями обов'язково ставимо наголос. Для позначення реєстрових слів (набираємо їх за допомогою великих літер) використовуємо звичайну графіку та виділяємо одиниці реєстру напівжирним курсивом, проте далі подаємо спрощену фонетичну транскрипцію цих слів. Загалом пропонуємо таку структурну

схему словникової статті: 1) реєстрове слово, набране заголовними літерами, з наголосом; 2) спрощена фонетична транскрипція; 3) відповідні флексії різних частин мови; 4) інформація про географічне поширення слова; 5) граматичні показники; 6) стилістичні позначки за потреби; 7) тлумачення; 8) ілюстрація із зазначенням джерела її фіксації.

Далі для унаочнення подамо один із фрагментів, підготовленого нами «Словника сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини)», зокрема сільськогосподарські найменування на літеру **Р**.

РАЙБОРІНКА [райбор'інка] -и, (170), ж. Подовжня обпиляна чи обтесана колода в зробленій із дерева бороні, на якій кріпляться зуби.

РА́ЛО [ра́ло] -а, (майже в усіх пунктах, СМТК), с., заст. Примітивне знаряддя для орання землі; ◇ багатозубе (131), (бороноподібне (134), граблеподібне (185), трьохугільне (138), чотирьохугільне (138)) ра́ло, ра́ло з ра́мою (141), ра́ло з трикутною ра́мою (131, 136, 137, 185) – рало з багатьма зубами, примітивний культиватор, знаряддя для розпушування ґрунту після оранки; ◇ двокорпусне (двохкорпусне) ра́ло (128, 129, 131, 138); пароконне ра́ло (136, 137) – рало, яке тягнуло кілька волів або коней; ◇ дерев'яне (дерев'яне) ра́ло (128, 129, 134, 140, 174, 175, 179, 180, 182, 184, 185) – примітивне дерев'яне знаряддя для орання землі; ◇ залізне ра́ло (128, 129, 140) – примітивне залізне знаряддя для орання землі; рало із залізним наральником; ◇ однокорпусне ра́ло (128, 129, 131, 138) – примітивне знаряддя для оранки, яке тягнув за собою один віл або кінь.

РА́МА [ра́ма] -и, ж. 1. Деталь, що сполучає робочу частину плуга з колішною; гряділь (140). 2. Частина плуга, що з'єднує чепіги та полицю з гряділью (130, 131, 136, 137, 168, 171, 185).

РА́МОШНИК [ра́мошник] -а, (МДСЦС(Х)), ч. Рамковий вулик.

РАМЧА́К [рамча́к] -а, (МДСЦС(Х)), ч. Те саме, що РА́МОШНИК.

РА́ННІЙ [ра́н'і:] -я, -е. 1. Ранньостиглий сорт помідорів. 2. Ранньостиглий сорт огірків; ◇ ра́нне діво – ранній сорт столового буряка, завезений із США.

РА́ННЯ [ра́н'а] -ї, -е. 1. Ранньостиглий сорт цибулі. 2. Ранньостиглий сорт капусти.

РАТУ'Н [рату́н] -а, ч. Ротунда (сорт солодко-го перцю).

РАТУ'НДА [рату́нда] -и, ж. Те саме, що РАТУ'Н.

РАТУ'НДРА [рату́ндра] -и, ж. Те саме, що РАТУ'Н.

РА́Я [ра́я] -ї, ж. Середньостиглий сорт картоплі.

РВА́ТИ [рва́ти] рву, рвеш, (в усіх пунктах, СМТК), недок. Ламати стебла, зривати.

РЕБРО́ [ребро́=] -а, (170), с. Те саме, що ПРУТ.

РЕ́ВЕЛЬ [ре́вел'] -я, /-ю, (131), ч. Багаторічна трав'яниста рослина (*Rheum L.*) із великим листям і товстим корінням, використовують у їжу молоді

соковиті хвостики прикореневих листків, з яких виготовляють кисіль, компот, соки, цукати, варення, начинку для випічки та ін., у медицині застосовують як послаблюючий і в'язучий засіб.

РÉВЕНЬ [рэвен'] -ю, /-я, (130, 175), ч. Те саме, що **РÉВЕЛЬ**.

РÉВЕНЬ [рэв'ен'] -ю, /-я, (128, 129, 172), ч. Те саме, що **РÉВЕЛЬ**.

РЕДИ'СКА [ред'иска] -и, (в усіх пунктах), ж. 1. Однорічна овочева рослина (лат. *Raphanus sativus L. convar. radícula*) родини хрестоцвітих з їстівним невеликим червоним, іноді білим коренеплодом круглої або довгастої форми. 2. Їстівний коренеплід цієї рослини.

РЕДІСКА [ред'иска] -и, (171), ж. Те саме, що **РЕДИ'СКА**.

РÉДЬКА [ред'ка] -и, (майже в усіх пунктах, СМТК), ж. 1. Дворічна овочева рослина (*Raphanus sativus L.*) родини хрестоцвітих з їстівним чорним або білим коренеплодом круглої чи довгастої форми. 2. Їстівний коренеплід цієї рослини; $\diamond$ **порóжня редька** (139, 169), **пустá редька** (128, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 168, 170, 171, 172), **старá редька** (128, 129, 132) – редька, порожня всередині. 3. Редиска (рослина). 4. Редиска (коренеплід).

РЕМАНÉНТ [реманэнт] -у, (в усіх пунктах), ч. Сукупність предметів, необхідних для ведення сільського господарства галузі; інвентар; $\diamond$ **гужевій реманэнт** – упряж; предмети для запрягання або сідлання коней та інших тварин.

РÉПАНЕЦЬ [рэпанец'] -нця, (МДСЦС(Х)), ч. Переспілий огірок, жовтяк.

РÉПАНИК [рэпаник] -а, (МДСЦС(Х)), ч. Те саме, що **РÉПАНЕЦЬ**.

РÉПАНКА [рэпанка] -и, (МДСЦС(Х)), ж. 1. Сорт дині. 2. Сорт картоплі.

РÉПТУХ [рэптух] -а, (МДСЦС(Х)), Петр. Вовч. р-ну), ч. 1. Великий чувал. 2. Мотузяний мішок для трави, сіна.

РÉПТЮХ [рэпт'ух] -а, (МДСЦС(Х)), ч., *заст.* Плетений із вірвовок мішок для сіна.

РЕШЕТИ'ТИ [решетити] -у, -тіш, (СУМБГ Волч. у.), *недок.* Перш ніж покривати дах соломою, прокладати на латах очеретом або тонким хворостом, щоб соломі було на чому триматися.

РÉШЕТО [решето], [рэшето] -а, (в усіх пунктах, СМТК), с. Пристосування для просіювання чого-небудь (переважно зерна).

РС'ВСНЬ [рэв'ен'] -я, (141), ч. Те саме, що **РÉВЕЛЬ**.

РС'ПА [рэпа] -и, (172, 182), ж. Те саме, що **РІПА** в 3 зн.

РС'ПКА [рэпка] -и, ж. 1. Те саме, що **РІПА** в 3 зн. (68). 2. Те саме, що **РІПА** в 1 і 2 зн. (172).

РИ'ХЛИТИ [ріхлити] -лю, -лиш, (майже в усіх пунктах), *недок.* 1. Робити землю пухкою, розсипчатою. 2. *заст.* Обробляти землю ралом.

РІГ [ріг] рогу, (141), ч. Те саме, що **ЗУБ**.

РІЖЕН [ріжен'] -жнá, (135), ч. Вила дерев'яні з двома ріжками, зроблені з природної розсохи.

РІЖКИ¹ [ріжки], [ріжки] -ів, (в усіх пунктах), *мн.* Те саме, що **САЖКА** в 1 зн.

РІЖКИ² [ріжки] -ів, (майже в усіх пунктах), *мн.* Те саме, що **РІЖЕН**.

РІЖОК¹ [ріжок] -жка, ч. 1. Те саме, що **САЖКА** в 1 зн. (57, 65, 70, 94, 106). 2. Те саме, що **САЖКА** в 2 зн. (58, 93).

РІЖОК² [ріжок] -жка, (130), ч. Зуб вил.

РІЗАК [різак] -а, ч. 1. Частина плуга, яка підтинає знизу шар землі (58, 138). 2. Різальна частина серпа (138). 3. Те саме, що **СІЧКАРНЯ** (136, 137).

РІЗКА [різка] -и, (130), ж. Те саме, що **СІЧКАРНЯ**.

РІЛЛЯ' [ріл'я] -і, (в усіх пунктах, СМТК), ж. Зораний шар ґрунту.

РІМЬОНКА [рім'онка] -и, (МДСЦС(Х)), ж. Тимчасова споруда, будівля.

РІМЬОНОЧКА [рім'оночка] -и, (МДСЦС(Х)), ж. Зменш. до **РІМЬОНКА**.

РІПА [ріпа] -и, ж. 1. Коренеплідна овочева дворічна рослина (*Brassica rapa L.*) родини хрестоцвітих (в усіх пунктах, СМТК). 2. Їстівні солодкуваті на смак корені цієї рослини, що мають біле, жовте, часом фіолетове або червоне забарвлення (в усіх пунктах). 3. Земляна груша, або топінамбур, культивована рослина з бульбами родини складноцвітих (*Helianthus tuberosus* – *соняшник бульбистий*), які використовуються для годування худоби, а також для виготовлення спирту або цукру (11, 65, 66, 69, 70, 79, 106, 109, 113, 128, 129, 138); $\diamond$ **волóська ріпа** (11, 65, 66, 70, 79, 109, 113, 128, 129, 138) – топінамбур. 4. Плід топінамбура (11, 65, 66, 69, 70, 79, 106, 109, 113, 128, 129, 138). 5. Редька (*Raphanus sativus L.*), дворічна овочева рослина родини хрестоцвітих з їстівним чорним або білим коренеплодом круглої чи довгастої форми (131). 6. Плід редьки (131).

РІПЦЯ [ріп'ця] -і, (МДСЦС(Х)), ж., *зрід.* Те саме, що **РІПА** в 1 і 2 зн.

РОБИТЬ [робіт'] -блю, -иш, -е/-ить, (в усіх пунктах), *недок.* Працювати, виконувати роботи, що пов'язані з сільським господарством; $\diamond$ **робіть хліб** (в усіх пунктах) – займатися хліборобством (виращуванням зернових культур); $\diamond$ **робіть перевáл** (майже в усіх пунктах) – орати глибоко.

РОБІТНИ'К [робітнік], [робітник] -а, (138), ч. Те саме, що **ПОЛІЛЬНИК** у 1 зн.

РОГÁТИНА [рогáтина] -и, (168), ж. Те саме, що **РІЖЕН**.

РОГÁЧ [рогáч] -а, ч. 1. Кілок із короткими гілками, що є каркасом для копиці сіна (МДСЦС(Х)). 2. Довгий дерев'яний держак з надітими на нього двома металевими ріжками для підхоплювання горщиків, чавунів і т. ін. (СМТК). 3. Держак грабель (136, 137). 4. Те саме, що **РІЖЕН** (169).

РОГÁЧИКИ [рогáчики] -ів, (138), *мн.* Те саме, що **РІЖЕН**.

РОДНІЧОК [род'нічок] -чка, ч. Середньоранньостиглий сорт огірків.

РОЖ [рож] -і / ржи / ржі, (11, 15, 55, 64, 65, 68, 69, 70, 73, 79, 86, 88, 93, 106, 109), ж. Те саме, що **ЖИ'ТО**.

РОЖЕН [рожэн] -жнá, ч. 1. Те саме, що **РІЖЕН** (133, 180, 182). 2. Вила з трьома дерев'яними ріжками (133).

РО́ЖКИ [р'о́жки] -ів, (71, 94, 128, 129), *мн.* Те саме, що **СА́ЖКА** в 1 зн.

РОЖО́К [р'ожо́к] -жка, (94, 128, 129, Ул. Богод. р-ну), *ч.* Те саме, що **СА́ЖКА** в 1 зн.

РОЗБИВА́ТЬ [розбива́т'] -ю, -аєш, -а/-ає, *недок.* 1. Те саме, що **ОБМОЛЮ́ЧАТЬ**. 2. Рівняти граблями після скопування грудки землі (в усіх пунктах). 3. Розміряти, розпланувати ділянки землі (в усіх пунктах).

РОЗВИВА́ТИСЯ, -СЬ [розвива́тис'а], [розвива́тис'] -юся, -ешся, (в усіх пунктах), *недок.* 1. Розпускатися (про бруньки, квіти). 2. Вкриватися листям, квітами. 3. Виростаючи, укорінюватися. 4. Зростати, йти в стебло; ◇ **розвива́єця кукурудзіння (кукурудзіння)** (130, 134, 135) – з'являються (в усіх пунктах) стебла кукурудзи; ◇ **розвива́єця плід** (136, 137) – з'являється частина рослини, яка розвивається після запліднення із зав'язі квітки і містить у собі насіння; ◇ **розвива́єця пуп'янок** (133, 174) – з'являється плід огірка. 5. Добре рости.

РОЗКРИВА́ТИСЬ, -СЯ [розкрива́тис'], [розкрива́тис'а] -аюся, -аєшся, *недок.* 1. Розпускатися (про листя, квітки сільськогосподарських культур) (в усіх пунктах). 2. Розтулятися, розмикатися (**голівка соняшника розкрива́єця**) (170).

РОЗЛІТА́ТИСЬ, -СЯ [розліта́тис'], [розліта́тис'а], (в усіх пунктах), -аюся, -ешся, *недок.* Розноситися у повітрі в різні боки (**спори розліта́юця** (168)).

РОЗЛУ́ЩЕННЯ [розлу́щен'а] -я, (169), *с.* Процес витрушування маку з головок.

РОЗЛЯ́ГАТИСЬ, -СЯ [розля́гатис'] [розля́гатис'а], -юся, -ешся, (131), *недок.* 1. Почати плестися (про огірки, гарбузи). 2. Покривати землю сухим бадиллям (про картоплю).

РО́ЗОВА [ро́зова] -ий, -е. Сорт картоплі, плоди якого мають рожеве забарвлення.

◇ **РО́ЗОВИЙ ВЕЛИ́КИЙ** [ро́зовий вели́кий] 1. Високорослий середньопізньостиглий сорт помідорів; рожевий велетен. 2. Середньостиглий сорт помідорів; рожевий гігант.

РОЗПИ́ЛЮВАТИСЬ, -СЯ [розпі́люватис'] -юється, (170), *недок.* Розсіюватися, розноситися в повітрі найдрібнішими частинками, пилом (про колоски, вражені грибовими хворобами, сажкою та ін.).

РОЗПЛІТА́ТИСЬ, -СЯ [розпліта́тис'], [розпліта́тис'а] -аюсь/-аюся; -аєшся, (170), *недок.* Почати розвиватися (про сходи огірків, гарбузів).

РОЗПОР́КА [розпор́ка] -и, (72, 185), *ж.* Те саме, що **БА́НТИ'НА**.

РОЗПУ́ШУВАННЯ [розпу́шуван'а] -я, (130), *с.* Процес, пов'язаний зі спушуванням землі відповідними знаряддями (сапою та ін.).

РОЗПУ́ШУВА́ТЬ [розпу́шуват'] -ую, -уєш, (130), *недок.* Робити ґрунт пухким, нещільним, розсипчастим; обгорати стебла рослин.

РОЗСА́ДА [рос:а́да] -и, (в усіх пунктах), *ж.* Молоді рослини, які спочатку вирощують у парниках, теплицях і т. ін., а потім пересаджують у відкритий ґрунт.

РОЗСАДИ́ТИ [рос:аді́ти] -сажу, -садиш,

док. Розмістити, посадити рослини на городі, полі; // Пересадити рослини, роблячи висіяний ряд менш щільним.

РОЗСА́ЖУВАТИ [рос:а́жувати] -ую, -уєш, *недок.* Розсаджувати, садити рослини, розташовуючи їх певним чином; // Розріджувати рослини способом пересаджування; ◇ **розса́жуєця розса́да** (майже в усіх пунктах) – пересаджуються відповідним чином вирощені (у ящиках, горщиках та ін.) молоді рослини.

РОЗСТЕЛЯ́ТИСЯ [розстел'а́тис'а] -яється, (майже в усіх пунктах), *недок.* Те саме, що **РОЗЛЯ́ГАТИСЬ, -СЯ**.

РОЗТРУ́ШУВА́ТЬ [розтру́шуват'] -ую, -уєш, (141), *недок.* Розсіпати трусячи; перегортати вилами покіс на інший бік, щоб повністю його просушити.

РОСА́ [росá] -и, (в усіх пунктах), *ж.* 1. Краплі води, що осідають на поверхні ґрунту, рослин та інших предметів, коли з ними стикається охолоджений приземний шар повітря. 2. Хвороба сільськогосподарських рослин; ◇ **борошніста росá** (140), **лучна́ росá** (133), **лучніста росá** (140), **мучніста росá** (128, 129), **росá** (133) – назва хвороби рослин, при якій на стеблах і листі з'являються плями і білий наліт у вигляді борошна, що призводить до засихання сільськогосподарських культур, зокрема баштанових (гарбузів та ін.).

РОСА́ДА [росáда] -и, (МДСЦС(Х)), *ж.* Те саме, що **РОЗСА́ДА**.

РОСА́ДКА [росáдка] -и, (МДСЦС(Х)), *ж.* Пестл. до **РОСА́ДА**.

РОСКОСИ́ТИСЯ [роскосі́тис'а] -шуся, -сишся, (СУМБГ Харьк), *док.* Захопитися кісьбою.

РОСЛИ́НА [рослі́на] -и, (в усіх пунктах), *ж.* Сільськогосподарська культура; організм, який живиться неорганічними речовинами повітря й ґрунту, є однією з форм існування живої матерії на Землі і разом з тваринними організмами належить до живої природи.

РОСЛИ́НКА [рослі́нка] -и, (в усіх пунктах), *ж.* *Зменш.-пестл.* до **РОСЛИ́НА**.

РОССА́ДА [рос:а́да] -и, (в усіх пунктах), *ж.* Те саме, що **РОЗСА́ДА**.

РОСТИ́ [рості́] -у, -еш, (в усіх пунктах), *недок.* 1. Виростати; ◇ **росте́ в баді́лля** (170, 180) – з'являються стебла (картоплі та ін. с.-г. культур); ◇ **росте́ гічка (гич)** (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), **росте́ свекла́** (128, 129, 138, 140) – з'являються листя та стебла буряків; ◇ **росте́ корінь** (у всіх пунктах), **росте́ корневіще** (133, 136, 137, 141, 168, 172, 175, 178, 179) – про час інтенсивного розвитку корневища рослини; ◇ **росте́ корнеплід** (141) – досягає плід сільськогосподарської культури, що росте під землею (буряк та ін.); ◇ **росте́ плід** (майже в усіх пунктах) – з'являється частина сільськогосподарської рослини, яка розвивається після запліднення із зав'язі квітки і містить у собі насіння; ◇ **росте́ буряк** (133) – утворюється і розвивається плід буряка; ◇ **росте́ огірок** (128, 129, 141) – утворюється

і розвивається плід огірка; $\diamond$ **ростé шулякóм** (170) – росте в стебло ще не викинувши листя або зовсім не викидаючи його (про формування капусти). 2. Мати поширення в якій-небудь місцевості, зоні, на певних ґрунтах і т. ін. (про рослини).

РОСЬ [рос'] -і, ж. Одноростковий сорт столового буряку, який не потребує проріджування.

РУ'БЕЛЬ [рубéл'], [ру'бел'] -бля, (майже в усіх пунктах), ч. Довга жердина, яку кладуть зверху на віз із сіном, снопами й притягують за кінці вірвовкою так, щоб, придавивши, утримати вантаж.

РУБІН [руб'ін] -а, ч. Ранньостиглий сорт редиски.

РУЛА́ [рула́] -и, (131), ж. Те саме, що **РУ'ЛЬКА**.

РУ'ЛКА [ру'лка] -и, (136, 137, МДСЦС(Х)), ж. Те саме, що **РУ'ЛЬКА**.

РУ'ЛЬКА [ру'лка] -и, (МДСЦС(Х)), ж. Вухо, трубка, у яку вставляють держак лопати, сапи, вил.

РУ'НКА [ру'нка] -и, (майже в усіх пунктах), ж. Те саме, що **РУ'ЛЬКА**.

РУЧАЙКА [ручáйка] -и, (80), ж. Коноплі, зв'язані під час вибирання в сніпок; горстка.

РУ'ЧКА [ру'чка] -и, ж. Одна з двох похилих частин плуга, за яку тримається хлібороб під час орання; чепіга (128, 129, 131, 133, 136, 137, 169).

2. Частина різних сільськогосподарських знарядь (вил, серпа, коси, лопати, граблів та ін.), за яку їх тримають або беруть рукою (в усіх пунктах). 3. *заст.* Пристрій для приведення в рух вантажної машини (майже в усіх пунктах). 4. *с. г.* Смуга покосу на один захват коси (майже в усіх пунктах).

РУ'ШКА [ру'шка] -и, (МДСЦС(Х)), ж. Пристрій для лущення кукурудзи.

РЮ'МКА [р'ю'мка] -и, (МДСЦС(Х)), ж. Трубка, рурка (на сапі, лопаті, граблях).

РЯБИ'Й [р'абій] -а, -е. Сорт кавунів, плоди якого при досяганні покриваються плямами тем-

нішого або світлішого кольору, відтінку, що виділяються на основному фоні; смугастий, полосатий.

РЯДО́К [р'адóк] 1. Рівна борозна з посівами (в усіх пунктах). 2. Сходи сільськогосподарських рослин, що йдуть рівно один за одним; культивовані рослини, які знаходяться на одній горизонтальній чи вертикальній лінії; $\diamond$ **бить рядкú** (171); **вестú рядкú** (169); **писáти рядкú** (130, 133, 168, 185); **продирáть (продерáть) ря'дки** (141); **пропи'сувать рядкú** (135); **проводити рядкú** (майже в усіх пунктах); **робíть рядкú** (138, 140) – улаштовувати рядки для сіяння насіння; $\diamond$ **гнать рядóк** (128, 129) – обробляти посіяне або посаджене рядками (буряки, картоплю, кукурудзу і т. ін.).

Висновки. Завдяки слову ми можемо описати явища довколишньої дійсності, пов'язані з різноманітними аспектами життя людини, народу загалом, його побутом, культурою, а включення лексем певної тематики до словника відкриває перед нами можливість цілісного відбиття засобами мови всього того, що існує в людині і навколо неї. Словники, таким чином, виступають засобом репрезентації явищ культури певного народу, його побуту, життя загалом, а також стають надійним інструментарієм збереження культурної пам'яті етносу, народу, нації. Сільське господарство становить специфічний спосіб організації розвитку людської життєдіяльності, що отримує вираження в продуктах матеріальної праці, які, безсумнівно, теж є ознакою культури, її надбанням.

На цей момент ми підготували версію словника, яка містить сільськогосподарські назви майже на всі літери (це приблизно 190 сторінок, набраних шрифтом Times New Roman, розмір – 14), проте речестрові слова належним чином ще не проілюстровані. Після додавання відповідних контекстів його цілком можна буде опублікувати.

Література

1. Асаула М. Словник дитячого мовлення Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків: ХІФТ, 2011. 212 с.
2. Бабичева Е.Л. Земледельческая лексика Черниговско-Сумского Полесья (Опыт лексико-семантической классификации): монография. Сумы: Изд. Кочубей Н.В., 2011. 240 с.
3. Никончук М.В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ: Наукова думка, 1985. 312 с.
4. Никончук М.В., Никончук О.М. Будівельна лексика Правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир: РВВ облполіграфвидаву, 1990. 396 с.
5. Никончук М. В., Никончук О. М. Транспортна лексика Правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. Київ: Наукова думка, 1990. 291 с.
6. Сагаровський А.А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Вип. 1. А-Об'ясняється. Харків: ОВВ НМЦ ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 296 с.
7. Сагаровський А.А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Вип. 2. Оварійка-Ящура'чий. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. 312 с.
8. Сагаровський А.А. Матеріали до фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 228 с.
9. Словарь української мови: в 4 т. [Збір. ред. журн. «Киевская Старина» / упоряд. з додатком власного матеріалу Б.Грінченко]. Т. 1–4. К., 1907–1909.
10. Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка: у 3 т. / відп. ред. М.А. Жовтобрюх. Т. 1–3. Харків: ХДУ, 1978 – 1979.

References

1. Asaula M. (2011) Slovnyk dytiachoho movlennia Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) [Dictionary of children's speech of Central Slobozhanshchyna (Kharkiv region)]. Kharkiv: KHIFT. 212 s. [in Ukrainian].
2. Babicheva E.L. (2011) Zemledelcheskaya leksika Chernigovsko-Sumskogo Polesya (Opyit leksiko-semanticheskoy klassifikatsii). [Agricultural vocabulary of the Chernihiv-Sumy Polesie (Experience of lexical-semantic classification)]. Sumyi: Izd. Kochubey. 240 s. [in Russian].
3. Nykonchuk M.V. (1985) Silskohospodarska leksyka Pravoberezhnoho Polissia [Agricultural vocabulary of the Right Bank Polissya]. Kyiv: Naukova dumka. 312 s. [in Ukrainian].
4. Nykonchuk M.V., Nykonchuk O.M. (1990) Budivelna leksyka Pravoberezhnoho Polissia v leksyko-semantichnii systemi skhidnoslovianskykh mov [Construction vocabulary of the Right Bank Polissya in the lexical-semantic system of East Slavic languages]. Zhytomyr: RVV oblpolihrafvydav. 396 s. [in Ukrainian].
5. Nykonchuk M.V., Nykonchuk O.M. (1990) Transportna leksyka Pravoberezhnoho Polissia v systemi skhidnoslovianskykh mov [Transport vocabulary of the Right Bank Polissya in the system of East Slavic languages]. Kyiv: Naukova dumka. 291 s. [in Ukrainian].
6. Saharovskiyi A.A. (2011) Materialy do Dialektnoho slovnyka Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) [Materials for the Dialect Dictionary of Central Slobozhanshchyna (Kharkiv region)]. Kharkiv: OVV NMTS KHU im. V.N. Karazina. Vyp. 1. 296 s. [in Ukrainian].
7. Saharovskiyi A.A. (2013) Materialy do Dialektnoho slovnyka Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) [Materials for the Dialect Dictionary of Central Slobozhanshchyna (Kharkiv region)]. Kharkiv: KHU im. V.N. Karazina. Vyp. 2. 312 s. [in Ukrainian].
8. Saharovskiyi A.A. (2015) Materialy do frazeolohichnoho slovnyka Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) [Materials for the phraseological dictionary of Central Slobozhanshchyna (Kharkiv region)]. Kharkiv: KHU im. V.N. Karazina. 2015 s. [in Ukrainian].
9. Slovar ukrainskoi movy: v 4 t. Upor. B. Hrinchenko (1907–1909) [Dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Slovnyk movy tvoriv H. Kvitky-Osnovianenka: u 3 t. Upor. M.A. Zhovtobrukh (Eds.) (1978–1979) [Dictionary of the language of G. Kvitka-Osnovyanenko's works: in 3 vols]. Kharkiv: KHDU [in Ukrainian].

PRINCIPLES OF COMPILING THE DICTIONARY OF AGRICULTURAL VOCABULARY OF CENTRAL SLOBOZHANSCHYNA (KHARKIV REGION)

Abstract. Dictionaries are a means of representing the cultural phenomena of a particular people, their way of life, life in general. They are also becoming a reliable tool for preserving the nation's cultural memory. Dictionaries represent the lexical richness of a particular language and preserve the results of cognitive activity of a particular ethnic group. The development and creation of lexicographical works of various types remains one of the most pressing tasks of modern linguistics. Nowadays, lexicography should provide users with a variety of information about the words of a particular language. The Dictionary created by us will contain both purely literary and non-normative (local) elements. Both national and local resources of a certain language are in the process of constant interaction, able to complement and enrich each other. Therefore, in order to reproduce an objective picture of reality, they must be studied in inseparable unity. An extremely important task of modern Ukrainian dialectological science is the study of branch vocabulary, its description within specific historical and ethnographic regions. Agricultural vocabulary is a promising object for scientific linguistic research. It has its own linguistic archaism and dynamics. In addition, agricultural vocabulary reflects one of the primary fragments of the linguistic picture of the world of Ukrainians. Therefore, it can and should be the object of lexicographic processing. The purpose of our article is to highlight the problem of making the «Dictionary of agricultural vocabulary of Central Slobozhanshchyna (Kharkiv Region)», to inform the scientific community about the state of its readiness. In it we also present one of the fragments of our lexicographical work for illustration, namely the dictionary article, with the letter «R». Vocabulary articles are structured as follows: 1) register word, typed in capital letters, with emphasis; 2) simplified phonetic transcription; 3) the corresponding endings of different parts of speech; 4) information on the geographical distribution of the word; 5) grammatical indicators; 6) stylistic marks as needed; 7) interpretation; 8) illustration indicating the source of its fixation. Now, dictionary articles are prepared almost completely. However, the words entered in the register still need to be contextualized.

Keywords: lexicography, dictionary, dictionary article, agricultural vocabulary, Central Slobozhanshchyna (Kharkiv Region).

© Сердега Р., 2021 р.

Руслан Сердега – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна; ruslan.serdega@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-7064-4547>

Ruslan Serdeha – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv Ukraine; ruslan.serdega@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-7064-4547>